

Instytut Wymiaru Sprawiedliwości

Prawa mniejszości narodowych na Litwie

**dr Aleksandra Kuczyńska-Zonik,
dr Katarzyna Szwed**

Prawo podstawowe

Warszawa 2020

Autorki:

Aleksandra Kuczyńska-Zonik – dr nauk społecznych w zakresie nauk o polityce, doktor nauk humanistycznych w zakresie archeologii; kierownik Zespołu Bałtyckiego Instytutu Europy Środkowej; ORCID: 0000-0002-5672-9613

Katarzyna Szwed – dr nauk prawnych, adiunkt w Instytucie Nauk Prawnych Uniwersytetu Rzeszowskiego; ORCID: 0000-0002-2755-2804

Spis treści

I Wprowadzenie	5
II. Ustawodawstwo krajowe a standardy międzynarodowe	7
III. Sytuacja narodowościowa na Litwie	10
IV. Prawo do języka i ochrona prawa do imienia i nazwiska	14
V. Sytuacja w sferze edukacji	17
VI. Działalność publiczna i polityczna	20
VII. Media	22
VIII. Instytucjonalne gwarancje ochrony praw mniejszości	24
IX. Problemy w egzekwowaniu praw mniejszości narodowych na Litwie	26
Bibliografia	27

I. Wprowadzenie

Ogłoszenie przez Litwę deklaracji suwerenności 18 maja 1989 r., a niedługo później, bo 11 marca 1990 r. – deklaracji niepodległości¹, rozpoczęło proces przebudowy państwa². W ustawie zasadniczej przyjętej 25 października 1992 r. szczególnie wyeksponowana została konstytucyjna zasada suwerenności narodu³. W okresie okupacji sowieckiej koncepcja niezależnego państwa przyświecała przejawom oporu wobec imperium ZSRR, a później zdefiniowała podejście do spraw narodowościowych przez suwerenną Litwę. Potrzeba prowadzenia właściwej polityki wobec mniejszości narodowych była jednym z priorytetów poszczególnych rządów, mimo że w porównaniu z pozostałymi państwami bałtyckimi, tj. Estonią i Łotwą, skala napięć etnicznych była tu znacznie mniejsza⁴.

Scalenie społeczeństwa i skuteczne przeciwstawienie się interwencji radzieckiej nie mogły dokonać się z pominięciem innych narodów zamieszkujących terytorium Litwy. Polityka integracyjna rządu litewskiego przybrała formę inicjatyw ustawodawczych. W tym kontekście warto nadmienić, że było to pierwsze państwo z regionu Europy Środkowo-Wschodniej, które przyjęło szczegółowe rozwiązanie prawne o randze ustawowej poświęcone mniejszościom narodowym⁵. Pierwsza ustawa o mniejszościach narodowych została uchwalona już 23 listopada 1989 r.⁶ i w pełni współgrała z postanowieniami Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych Organizacji Narodów Zjednoczonych. Niemniej skuteczna konsolidacja narodowa wymagała wprowadzenia przez parlament litewski 29 stycznia 1991 r. poprawek do wspomnianej ustawy⁷. Inicjatorami zmian byli przede wszystkim przedstawiciele polskiej

¹ Akt Rady Najwyższej Republiki Litewskiej z 11 marca 1990 r. o odbudowaniu Niezawisłego Państwa Litewskiego Aukščiausiosios Tarybos Aktas del Lietuvos nepriklausomos valstybes atstatymo z 11 marca 1990 r. Nr I-10, Valstybės žinios z 31 marca 1990 r., Nr 9–222.

² O. Szura, *Litwa*, [w:] *Systemy polityczne państw Europy Środkowej i Wschodniej. Ustrój, organy władzy, partie polityczne*, red. M. Barański, Katowice 2005, s. 167.

³ Zasada suwerenności narodu została ujęta w preambule, art. 2, 3, 4 i 9 Konstytucji Republiki Litewskiej – dalej Konstytucja. Zob. *Konstytucja Republiki Litewskiej*, wstęp A.B. Zakrzewski, tł. H. Wisner, Warszawa 2006; V.A. Vaicaitis, *The Lithuanian Governmental System*, [w:] *Governmental Systems of Central and Eastern European States*, red. N. Chronowski, T. Drinóczi, T. Takács, Warszawa 2011, s. 433 i 434.

⁴ J. Sozański, *Prawa mniejszości narodowych w niepodległej Litwie, Łotwie i Estonii*, Warszawa 1998, s. 74 i n.

⁵ H. Vasilevich, *Lithuania's Minority-Related Legislation: Is There A Legal Vacuum?*, „ECMI Working Paper European Centre for Minority Issue” 2013, nr 70, s. 3. Tekst dostępny pod adresem internetowym: https://www.files.ethz.ch/isn/170346/WP_70_Final.pdf (dostęp: 16 marca 2020 r.).

⁶ Ustawa o mniejszościach narodowych z 23 listopada 1989 r., *Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymas*, Valstybės žinios z 10 grudnia 1989 r., Nr 34–485.

⁷ J. Sozański, *Prawa...*, s. 62.

mniejści. Ustawa ta zrównywała w prawach wszystkich obywateli, niezależnie od deklarowanej przynależności narodowej czy etnicznej, zakazując tym samym wszelkich form dyskryminacji na tle rasowym, etnicznym, narodowościowym lub językowym. Zawierała katalog podstawowych praw mniejszości narodowych. Ustanowiła prawo do równej ochrony i pomocy ze strony państwa, a także przyznała mniejszościom prawo do rozwijania kultury i edukacji, zakładania własnych środków przekazu oraz sankcjonowała wolności wyznania. Dopuszczała możliwość stosowania języka mniejszości narodowej w kontaktach z władzami samorządowymi oraz w nazwach topograficznych, wszędzie tam, gdzie mniejszości żyły w zwartych skupiskach. Litewska ustawa o mniejszościach narodowych z 23 listopada 1989 r. zapewniała mniejszościom odpowiednie warunki prawne dla podtrzymywania języka, kultury i religii. Jej niedoskonałości ujawniały się jednak w braku dokładnych wytycznych dotyczących realizacji konkretnych uprawnień przez nią gwarantowanych.

Uchwalenie ustawy o mniejszościach narodowych poprzedziło formalne odzyskanie niepodległości, a obowiązywanie takich aktów prawnych wymagało każdorazowo ich przedłużenia na czas określony przez parlament litewski. Nie przeprowadzono jednak stosownego głosowania w Sejmie nad tą ustawą, w wyniku czego 1 stycznia 2010 r. straciła ona moc prawną⁸. Luka ta nie została dotychczas wypełniona. Nadal brak jest przepisów, które w sposób kompletny regulowałyby kwestie statusu i ochrony praw mniejszości narodowych na Litwie. Próbę zaradzenia temu stanowi rzeczy podjęto w latach 2003–2004, kiedy to przygotowano projekt stosownej ustawy. Ze względu na brak woli politycznej nie został on jednak przegłosowany. W 2014 r. ówczesny premier Algirdas Butkevičius obiecał przyjęcie nowej ustawy. Przygotowano nawet rządowy projekt ustawy nr XIP-1648 o mniejszościach narodowych, który został zaakceptowany przez parlamentarną komisję praw człowieka. Po wyborach parlamentarnych w 2016 r. sprawa ta zeszła na dalszy plan i ostatecznie ustawa nie została uchwalona. Głosem przewodniczącego litewskiego parlamentu Viktorasa Prancietisa wyrażono stanowisko, że nie należy się spieszyć z przygotowaniem takiej ustawy.

Kwestia uchwalenia ustawy o mniejszościach stanowi przedmiot ożywionej debaty społecznej i politycznej. Z jednej strony sporu sytuują się zwolennicy tego rozwiązania, którzy podnoszą, że dostępne rozwiązania prawne są niewystraszające i dopiero przyjęcie instrumentu prawnego regulującego omawianą materię w sposób wszechstronny da jasny obraz polityki narodowościowej prowadzonej przez władze litewskie. Po drugiej stronie debaty politycznej znajdują się ci, którzy uznają obecne litewskie ustawodawstwo za wystarczająco skutecznie gwarantujące ochronę praw mniejszości. Argumentem przemawiającym na korzyść tego stanowiska ma być fakt, że osoby należące do społeczności etnicznych są obywatelami Litwy, a prawa wspólnot etnicznych są chronione w Konstytucji i w innych ustawach (w tym w ustawie o języku państwowym i ustawie o oświacie). Ochrona praw

⁸ Wyczerpująco i kompetentnie o funkcjonowaniu oraz organizacji parlamentu Litwy pisze Jacek Zieliński – J. Zieliński, *Seimas. Parlament Litwy*, Warszawa 2003, *passim*.

mniejszości jest również przewidziana w niektórych prawnie wiążących instrumentach międzynarodowych, których Litwa jest sygnatariuszem⁹.

II. Ustawodawstwo krajowe a standardy międzynarodowe

Z perspektywy ochrony praw mniejszości narodowych na Litwie szczególną rolę gwarancyjną odgrywa ustawa zasadnicza. Właściwe przepisy Konstytucji są obecnie podstawowymi, wewnątrz krajowymi postanowieniami odnoszącymi się do praw mniejszości narodowych, ponieważ wciąż brakuje aktu prawnego, który konkretyzowałby jej przepisy. Konstytucja ta zachowuje prymat wśród innych aktów prawnych. Ustawy i inne akty sprzeczne z nią są nieprawomocne (art. 7 Konstytucji). Warto nadmienić, że w skład Konstytucji Republiki Litewskiej wchodzi cztery akty ustrojowe, a są nimi: ustawa konstytucyjna „O Państwie Litewskim” (z 11 lutego 1991 r.), akt konstytucyjny „O nieprzystępowaniu Republiki Litewskiej do postradzieckich Związków Wschodnich” (z 8 czerwca 1992 r.), ustawa „O trybie wejścia w życie Konstytucji Republiki Litewskiej” (z 25 października 1992 r.) oraz akt konstytucyjny „O członkostwie Republiki Litewskiej w Unii Europejskiej” (z 13 lipca 2004 r.)¹⁰. Systematyka Konstytucji nie wyróżnia się na tle obowiązujących regulacji ustrojowych państw europejskich. Tekst zasadniczy został poprzedzony preambułą, przepisy pogrupowano przedmiotowo i podmiotowo w 14 rozdziałach.

Wydaje się, że w porównaniu z konstytucjami pozostałych państw bałtyckich litewskie regulacje dotyczące praw i wolności oraz ich gwarancji mają charakter dalece rozbudowany. Równocześnie jednak zdaniem J. Zielińskiego w litewskiej ustawie zasadniczej „stosunkowo ogólnie potraktowano prawa mniejszości”¹¹.

I tak, z jednej strony, prawom i wolnościom człowieka i obywatela zostały poświęcone odpowiednio rozdziały: II – „Człowiek i państwo”, III – „Społeczeństwo i państwo” oraz IV – „Gospodarka narodowa i praca”¹². Litewska ustawa zasadnicza w art. 6 stanowi o bezpośrednim stosowaniu jej przepisów. Zgodnie z art. 6 ust. 2 Konstytucji każdy może bronić swoich praw, powołując się na regulacje konstytucyjne. Oznacza to, że w kręgu uprawnionych podmiotów znajdują się również członkowie mniejszości narodowych. Wszyscy są równi wobec prawa i każdemu przysługuje prawo do sądu, również obywatelom innych państw i bezpaństwowcom. O ile językiem postępowania sądowego w Republice Litewskiej jest język tytułarny, o tyle

⁹ Por. E. Kuzborska-Pacha, *Ochrona prawna mniejszości narodowych w państwach bałtyckich*, Warszawa 2019, s. 153–154.

¹⁰ Zob. art. 150 Konstytucji; por. także: B. Jagusiak, *Systemy polityczne krajów nadbałtyckich*, Warszawa 2013, s. 31–32; J. Zieliński, *Systemy konstytucyjne Łotwy, Estonii i Litwy*, Warszawa 2000, s. 20.

¹¹ J. Zieliński, *Systemy...*, s. 103.

¹² V.A. Vaicaitis, *The Lithuanian...*, s. 433 i 434.

osobom nieposługującym się nim zapewniono prawo do skorzystania z pomocy tłumacza zarówno na etapie śledztwa, jak i na rozprawie sądowej¹³.

Z drugiej jednak strony, można wskazać jedynie dwa przepisy konstytucyjne, które *explicit* odnoszą się do obywateli należących do mniejszości narodowych. W pierwszej kolejności zgodnie z art. 37 Konstytucji obywatelom należącym do tej kategorii przyznano „prawo do pielęgnowania swego języka, kultury i obyczajów”. Trzeba zaznaczyć, że przepis ten znajduje zastosowanie przede wszystkim w przestrzeni prywatnej. Nie stanowi zobowiązania po stronie państwa do zapewnienia jego realizacji w sferze publicznej¹⁴. O zagwarantowaniu niezależności w zajmowaniu się sprawami swojej kultury narodowej, oświatowymi, dobroczynności i wzajemnej pomocy wspólnotom narodowościowym obywateli wspomina z kolei art. 45 Konstytucji. Państwo jest zobowiązane także do udzielenia wsparcia mniejszościom narodowym, chociaż ustawa zasadnicza milczy w kwestii rodzaju i zakresu tej pomocy.

W art. 29 Konstytucji wprowadzono zakaz dyskryminacji ze względu na rasę, narodowość czy język i dodatkowo, w art. 25 Konstytucji zapewniono, że wolność wyrażania przekonań i rozpowszechniania informacji kłóci się z „działalnością przestępczą, szerszeniem nienawiści narodowej, rasowej, religijnej i społecznej, przemocy i dyskryminacji, a także z oszczerstwem i dezinformacją”. Mimo że w Konstytucji Republiki Litewskiej trudno szukać definicji zastosowanego pojęcia „wspólnota narodowa”, to wydaje się zasadne wskazanie trzech elementów identyfikujących tę wspólnotę. Są to odrębny język, kultura i obyczaje. Korzystanie z konstytucyjnych uprawnień obwarowane jest jednak wymogiem posiadania litewskiego obywatelstwa. Innymi słowy, należy powtórzyć za Hanną Vasilevich, że jedynie obywatel litewski może być uznany za przedstawiciela mniejszości narodowej i odpowiednio w skład mniejszości narodowych wchodzić jedynie obywatele Litwy¹⁵.

Regulacje odnoszące się do uprawnień mniejszości narodowych zostały szczątkowo ujęte w aktach prawnych rangi ustawowej. Relewantne przepisy znajdują się m.in. w:

- ustawie o obywatelstwie;
- ustawie o języku państwowym;
- ustawie o oświacie;
- ustawie o informowaniu społeczeństwa;
- ustawie o wspólnotach i związkach religijnych;
- ustawie o partiach politycznych i organizacjach politycznych;
- ustawie o podstawach ochrony praw dziecka.

¹³ Zob. art. 117 Konstytucji.

¹⁴ E. Kuzborska, *Prawa językowe mniejszości narodowych na Litwie – sytuacja faktyczna mniejszości polskiej (w kontekście międzynarodowych standardów ochrony praw mniejszości narodowych)*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2014, nr 3 (19), s. 69.

¹⁵ H. Vasilevich, *Majority as Minority – a Comparative Case of Autochthonous Slavs in Lithuania and Hungarian in Slovakia after the Second World War*, [w:] *New Nation-States and National Minorities*, red. J.D. Iglesias, M. Stojanovič, S. Weinblum, Colchester 2013, s. 112.

Ochrona praw mniejszości narodowych została rozwinięta nie tylko na gruncie prawa krajowego, ale wyznaczają ją również standardy międzynarodowe¹⁶. Przyjęcie przez Litwę zobowiązań wynikających z ratyfikowanych dokumentów uniwersalnych i regionalnych wzmocniło pozycję wspólnot narodowych i stworzyło nowe mechanizmy zabezpieczenia ich interesów. Trzeba pamiętać, że co do zasady umowy międzynarodowe ratyfikowane przez Sejm Republiki Litewskiej stają się częścią krajowego systemu prawnego¹⁷, bez konieczności przeprowadzenia dodatkowych procedur legislacyjnych¹⁸.

I tak, w uniwersalnym systemie ochrony praw człowieka zasadnicze znaczenie dla mniejszości narodowych mają: Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Deklaracja Praw Osób Należących do Mniejszości Narodowych lub Etnicznych, Religijnych i Językowych oraz Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej. Natomiast Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności oraz Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych Rady Europy to dokumenty fundamentalne z perspektywy ochrony praw mniejszości w europejskim systemie ochrony.

Konwencję ramową Republika Litewska podpisała 1 lutego 1995 r., a 17 lutego 2000 r. ratyfikowała ją bez żadnych zastrzeżeń, inaczej niż miało to miejsce w przypadku Estonii i Łotwy. Przyjęcie tego dokumentu nie przełożyło się jednak na modyfikację relewantnych przepisów prawa litewskiego w takim kierunku, który pozwoliłby na poprawę sytuacji prawno-faktycznej wspólnot narodowych¹⁹.

Jeszcze inny obraz wyłania się w przypadku Europejskiej Karty Języków Regionalnych lub Mniejszościowych²⁰. Litwa po dziś dzień nie podpisała tego dokumentu, nie podając oficjalnie przyczyny tej decyzji²¹. W tym kontekście należy przypomnieć, że ochrona języka litewskiego uznawana jest za sprawę priorytetową i swoisty imperatyw, stąd też prawa związane z ochroną języków mniejszości narodowej traktuje się w kategorii przywilejów. Przeczy to konstytucyjnej zasadzie równości. Na rzeczywisty, silny, konstytucyjnoprawny status

¹⁶ M. Jabłoński, *Normatywne podstawy ochrony praw mniejszości – wybrane zagadnienia*, [w:] *Aktualne problemy ochrony wolności i praw mniejszości w Polsce i na świecie*, red. J.B. Banach-Gutierrez, M. Jabłoński, Wrocław 2017, s. 19 i n.; J. Wołkonowski, *Polska i Litwa na tle standardów międzynarodowej ochrony mniejszości narodowych i etnicznych w Europie*, [w:] *Sąsiedztwo i pogranicze – między konfliktem a współpracą*, t. 2, red. R. Łoś, J. Reginia-Zacharski, Łódź 2013, s. 297 i n.

¹⁷ Art. 138 ust. 3 Konstytucji.

¹⁸ Wbrew zasadzie, że ratyfikowane umowy międzynarodowe mają status nadrzędny nad regulacjami krajowymi, sądy litewskie wydawały orzeczenia, które stawiały ustawę o języku ponad prawem międzynarodowym. Zob. D. Górecki, *Realizacja praw mniejszości polskiej na Litwie i mniejszości litewskiej w Polsce*, [w:] *Dziedzictwo pogranicza. Realizacja praw mniejszości polskiej na Litwie Białorusi, Ukrainie i w Czechach oraz mniejszości białoruskiej, litewskiej, ukraińskiej i czeskiej w Polsce*, red. D. Górecki, Łódź 2013, s. 82 i n.; M. Jędrzyak, *Litewska tożsamość konstytucyjna a kwestia pisowni nazwisk przedstawicieli mniejszości narodowych na Litwie*, „Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2016, nr 3, s. 102.

¹⁹ E. Kuzborska, *Prawa...*, s. 47.

²⁰ J. Sobczak, *Europejska Karta Języków Regionalnych lub Mniejszościowych jako instrument integracji międzynarodowej*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2009, nr 3, s. 38 i n.

²¹ W 1998 r. zgromadzenie parlamentarne Rady Europy uznało, że obowiązująca wówczas ustawa o mniejszościach narodowych w wystarczającym stopniu zabezpieczała prawa mniejszości narodowych. Por. H. Vasilevich, *Majority...*, s. 112.

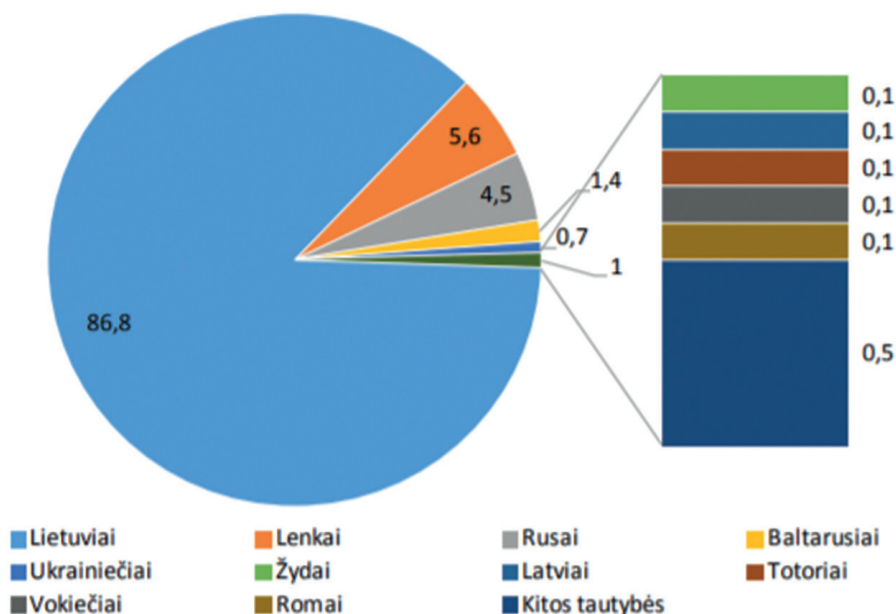
języka państwowego wpływają wciąż istniejące obawy o los tego języka. W przeszłości był on bowiem zagrożony. Podkreśla się, że ochrona języka tytularnego jest istotna z perspektywy zachowania litewskiej tożsamości narodowej, a nawet państwowości.

III. Sytuacja narodowościowa na Litwie

Litwa w okresie międzywojennym była państwem wielokulturowym, a mniejszości narodowe cieszyły się znaczną autonomią w sferze politycznej i finansowej. Osoby rosyjskojęzyczne na Litwie stanowiły jedynie 3%, jednak mniejszość polska wynosiła aż 15% populacji²². W okresie sowieckim obraz narodowościowy zmienił się diametralnie. Mniejszości narodowe z międzywojnia reprezentujące głównie Polaków, Żydów i Niemców zastąpili Rosjanie, Białorusini i Ukraińcy.

Według danych Litewskiego Departamentu Statystyki w 2018 r. mniejszości narodowe stanowiły niemal 14% mieszkańców Litwy. Największe z nich to: Polacy (1 577,7 tys.; 5,6%), Rosjanie (1 278,8 tys.; 4,5%), Białorusini (1,4%), Ukraińcy (0,7%), Żydzi, Łotysze, Tatarzy, Niemcy, Romowie i inni (wykres 1). W porównaniu do 2001 r. nastąpił spadek liczby osób deklarujących przynależność do mniejszości etnicznej lub narodowej.

Wykres 1. Mniejszości narodowe na Litwie [%]

Źródło: Bakonis E. i in., *Lietuvos tautinių mažumų švietimo būklės analizė*, NMVA Švietimo politikos analizės skyrius 2018.

²² N. Kasatkina, *The Adaptation of Ethnic Minority Groups: Defining the Problem (Case of Lithuania)*, „Ethnicity Studies” 2003, s. 8–29.

Mniejszości koncentrują się w południowo-wschodniej części państwa (wykres 2). Polacy i Białorusini (niekiedy postrzegani jako jedna grupa narodowościowa ze względu na tradycje kulturowe i obyczaje odróżniające ich od litewskiej większości²³) należą do autochtonicznych mieszkańców Litwy i zamieszkują głównie okręg wileński, w tym miasta Wilno i Soleczniki. Rosjanie zamieszkują głównie duże miasta: Wilno, Kłajpedę i Wisaginię²⁴. Są to potomkowie starowierców, którzy osiedlili się na terenie Litwy w XVIII w., jak również migrantów przybyłych w okresie ZSRR. Część Rosjan przyjechała na Litwę stosunkowo niedawno²⁵.

Wykres. 2 Litwini na Litwie [%]

Źródło: Lietuvos Respublikos 2011 metų gyventojų ir būstų surašymo rezultatai, Geografinės ir demografinės gyventojų charakteristikos http://statistics.bookdesign.lt/esu_01.htm?lang=lt (dostęp: 9 września 2020 r.).

Spółeczność Polaków jest najbardziej aktywną mniejszością na Litwie i jedną z najlepiej zorganizowanych w ramach Polonii na świecie. Dla Polaków na Litwie niezmiernie ważna

²³ H. Vasilevich, *Lithuania's...*, s. 4. Ukraińcy, Białorusini i Rosjanie często natomiast są włączani w jedną grupę ze względu na posługiwanie się językiem rosyjskim (tj. osoby rosyjskojęzyczne).

²⁴ Region zamieszkiwany jest przez byłych pracowników Ignalińskiej Elektrowni Jądrowej, którzy przybyli do Litewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej z innych republik sowieckich.

²⁵ W ostatnich latach odnotowano znaczną liczbę obywateli z Rosji przybyłych na Litwę w powodów ekonomicznych i politycznych, <http://osp.stat.gov.lt/en/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=3269db7c-cab7-4775-a39b-7e6c7ec8586a> (dostęp: 21 kwietnia 2020 r.).

jest możliwość pielęgnowania tradycji narodowych, języka polskiego i używania go w życiu codziennym²⁶, gdyż są to podstawowe wyznaczniki ich tożsamości narodowej.

Mniejszość rosyjska nie przejawia dużej aktywności, ale w wielu kwestiach wspiera Polaków²⁷. Z reguły jest ona dobrze zintegrowana w społeczeństwie litewskim, jednakże sfragmentaryzowana i nie stanowi silnej wspólnoty. Osoby pochodzenia rosyjskiego w mniejszym stopniu akcentują swoją kulturową odrębność, dlatego są *mało aktywne w działaniach na rzecz promocji języka i kultury rosyjskiej na Litwie*²⁸. Odwoływanie się do wartości, kultury i historii rosyjskiej nie stanowi jednak konfliktu z lojalnością wobec państwa i silną tożsamością obywatelską²⁹. Osoby rosyjskojęzyczne są natomiast potencjalnie narażone na działania propagandowe ze strony Rosji.

Mniejszość tatarska na Litwie (ok. 2800 osób) to głównie potomkowie mongolskiej hordy, którzy osiedlili się w Wielkim Księstwie Litewskim na początku XIV wieku (tzw. Tatarzy Lipkowie). Przed II wojną światową mniejszość była liczna, ale potem ich liczba wyraźnie spadła, wielu Tatarów udało się na emigrację. Z kolei wielu etnicznych Tatarów z różnych części Związku Radzieckiego przybyło na Litwę jako obywatele sowieccy (głównie z regionu Wołgi), którzy osiedlili się w Kłajpedzie (jako pracownicy portów i do odbudowy przemysłu żeglugowego) i Wisaginie (jako pracownicy Elektrowni Jądrowej Ignalina). Około 2/3 Tatarów na Litwie mówi po rosyjsku. Tylko niewielka liczba aktywnie uczestniczy we wspólnocie lub spotyka się w Domach Tatarów. Chociaż islam jest nadal bardzo istotny, problemy ze znalezieniem nauczycieli języka tatarskiego i duchowych przywódców utrudniają edukację i promocję kultury tatarskiej. Ze względu na długą izolację pod rządami sowieckimi i znaczne rozproszenie społeczności tatarskich w Europie współpraca między nimi jest utrudniona. W rezultacie nie udało się stworzyć wspólnej organizacji mniejszości tatarskiej z państw bałtyckich.

Ponadto na Litwie obecne są niewielkie wspólnoty, np. pochodzenia greckiego (około 150–200 osób, pochodzących głównie z regionu północnej Turcji, które przybyły na Litwę w okresie sowieckim). Tworzą one stowarzyszenia, m.in. Stowarzyszenie organizacji Greków na Litwie, Wspólnota Greków Litwy „Pontos”, Stowarzyszenie Greków Litwy „Patrida”.

W 1989 r. Litwa, w odróżnieniu od Łotwy i Estonii, przyjęła bardziej liberalny model ustawy o obywatelstwie – tzw. wariant zerowy, zgodnie z którym osoby zameldowane na Litwie po złożeniu stosownego wniosku mogły otrzymać obywatelstwo bez względu na ich

²⁶ B. Grużewski, *Tożsamość etniczna Polaków na współczesnej Litwie oraz Polska i Polacy w ocenie litewskiej społeczności*, „Rocznik SNPL” 2013, t. 12, s. 46–60.

²⁷ *Dlaczego AWPL współpracuje z Rosjanami?*, <http://zw.lt/wilno-wilenszczyzna/dlaczego-awpl-wspolpracuje-z-rosjanami/> (dostęp: 12 kwietnia 2020 r.).

²⁸ M. Frėjutė-Rakauskienė, *The Role of Voluntary Organisations in Constructing the Common Identity and Mobilising of Polish Community in Southeastern Lithuania*, „Polish Political Science Review” 2015, nr 3(1), s. 17–34.

²⁹ A.В. Матулионис [A.W. Matulionis], М. Фрејуте-Ракаускене [M. Frėjutė-Rakauskienė], *Идентичность русской этнической группы и ее выражение в Литве и Латвии. Сравнительный аспект [Tożsamość rosyjskiej grupy etnicznej i jej wyrażenie na Litwie i Łotwie. Aspekt porównawczy]*, „Мир России” [Świat Rosji] 2014, nr 1, s. 87–114.

narodowość, długość przebywania na Litwie oraz znajomość języka państwowego³⁰. Dzięki temu odsetek bezpaństwowców wynosi obecnie mniej niż 0,1%. Inkluzyjna polityka narodowościowa wynikała z: 1) historycznej wielonarodowości państwa, 2) relatywnie niewielkiego odsetka mniejszości po odzyskaniu niepodległości, 3) uwarunkowań geopolitycznych i statusu międzynarodowego Litwy oraz potrzeby stabilizacji w stosunkach z sąsiadami³¹. Zasady te potwierdzono w grudniu 1991 r., kiedy przyjęto kolejną ustawę o obywatelstwie potwierdzającą, że obywatelami są również te osoby, które przyjęły obywatelstwo na podstawie poprzedniej ustawy.

Zgodnie z obecnie obowiązującą ustawą o obywatelstwie z 2002 r.³² (tekst znowelizowany w 2008 r.) obywatelstwo Litwy przysługuje: 1) osobom, które posiadały obywatelstwo Litwy przed 15 czerwca 1940 r., oraz ich potomkom; 2) osobom przebywającym stale na terytorium Litwy w okresie od 9 stycznia 1919 r. do 15 czerwca 1940 r. oraz ich potomkom; 3) osobom pochodzenia litewskiego; 4) osobom, które otrzymały obywatelstwo litewskie przed 4 listopada 1991 (na mocy ustawy z 1989) oraz innym osobom, które otrzymały obywatelstwo zgodnie z ustawą o obywatelstwie z 1991 r. Oznaczało to ograniczenie możliwości przyjęcia obywatelstwa przez osoby, które nie posiadają litewskich korzeni, co istotnie wpłynęło na proces naturalizacji neutralizacji zwłaszcza osób przybyłych na Litwę w okresie okupacji sowieckiej³³.

Kwestia ta jest szczególnie istotna dla mniejszości narodowych na Litwie. Obecnie Konstytucja Republiki Litewskiej wyklucza (w większości wypadków) możliwość posiadania podwójnego obywatelstwa, co oznacza, że przyjęcie (lub posiadanie) obywatelstwa innego państwa automatycznie wyklucza możliwość posiadania obywatelstwa Litwy³⁴. Te restrykcyjne zasady wynikają z przekonania, że mniejszość rosyjska, ale też polska, może ubiegać się o obywatelstwo krajów ojczystych, co z punktu widzenia wielu litewskich polityków wiązało się co najmniej z nielojalnością wobec państwa litewskiego³⁵.

Zgodnie z obowiązującymi przepisami podwójne obywatelstwo mogą posiadać: 1) obywatele, którzy wyjechali z Litwy przed odzyskaniem niepodległości przez to państwo oraz ich potomkowie; 2) osoby, które obywatelstwo nabyły automatycznie poprzez zawarcie związku małżeńskiego lub adopcję; 3) dzieci urodzone za granicą lub z małżeństw mieszanych oraz 4) osoby zasłużone. Jednak od kilku lat obserwuje się na Litwie zmianę w kierunku

³⁰ A. Kuczyńska-Zonik, *Dyskurs narodowościowy na Litwie w kontekście współczesnych wyzwań*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2016, vol. 14, z. 5, s. 281–300.

³¹ J. Andrlík, *Ethnic and Language Policy of the Republic of Lithuania: Basis and Practice*, 2009, <http://alppi.eu/wp-content/uploads/2009/11/Andrlik.pdf> (dostęp: 7 maja 2020 r.).

³² Poprzednia ustawa od czasu jej przyjęcia w 1991 r. do momentu wygaśnięcia w 2003 r. była nowelizowana 10 razy.

³³ A. Kuczyńska-Zonik, *Dyskurs...* s. 286. Szerzej: I. Matonyte, *Political reconsideration of the Soviet past: attitudes and actions of the Lithuanian elites*, „Baltic Region” 2013, nr 3, s. 86–97.

³⁴ V. Sinkevičius, *Dviguba pilietybė: pasiūlymo papildyti Konstitucijos 32 straipsnį analizė*, „Jurisprudencija” 2008, nr 3 (105), s. 16–26.

³⁵ S. Tarasiewicz, *Co z podwójnym obywatelstwem?*, <http://kurierwilenski.lt/2013/01/14/co-z-podwojnym-obywatelstwem/> (dostęp: 5 września 2020 r.).

wypracowania nowych regulacji mających na celu poszerzenie możliwości nabycia podwójnego obywatelstwa. Dyskurs determinują z jednej strony nasilone procesy migracyjne, a z drugiej – spadek demograficzny, wskutek czego przepisy odnośnie do wyżej wymienionej kwestii są liberalizowane. M.in. w 2015 r. nowelizacja ustawy umożliwiła zachowanie podwójnego obywatelstwa dzieciom urodzonym za granicą, które obywatelstwo innego kraju nabyły poprzez urodzenie (wcześniej w wieku 21 lat takie osoby musiały zdecydować, które obywatelstwo wybrać, a tym samym zrzec się jednego obywatelstwa)³⁶. Do zmian sceptycznie odnoszą się przedstawiciele partii konserwatywnych, według których podwójne obywatelstwo, o które będą mogli się ubiegać przedstawiciele mniejszości narodowych, może wykorzystać Rosja.

Warto jednak zaznaczyć, że zdecydowana większość osób należących do mniejszości narodowych na Litwie posiada obywatelstwo litewskie. W ostatnim czasie wzrósł odsetek osób posiadających obywatelstwo ukraińskie i białoruskie, co jest spowodowane emigracją ze względów politycznych i ekonomicznych (obecnie obywatelstwo ukraińskie i białoruskie deklaruje odpowiednio 0,9% i 0,6% mieszkańców Litwy). Najniższy odsetek charakteryzuje mniejszość polską: jedynie 0,03% populacji posiada obywatelstwo polskie³⁷. Obywatelstwo państwa trzeciego nie zawsze oznacza identyfikację z krajem ojczystym; może np. wynikać z ułatwień w podróżowaniu.

IV. Prawo do języka i ochrona prawa do imienia i nazwiska

Imię i nazwisko to ważne dobro osobiste pozwalające na rozpoznanie i określenie tożsamości osoby ludzkiej. Przynależą one nie tylko do życia prywatnego, ale również publicznego jednostki. Wartości te chronione są zarówno przez prawo międzynarodowe, jak i prawo krajowe³⁸. Na kontynencie europejskim przeważająca większość państw dopuszcza oryginalny zapis imienia i nazwiska w dokumentach oficjalnych. Wyjątek stanowią jedynie państwa bałtyckie, w tym także Litwa.

Na gruncie wewnętrznego prawa litewskiego kwestię pisowni imion i nazwisk regulują takie akty prawne jak ustawa o języku państwowym, rozporządzenie sejmu litewskiego z 31 stycznia 1991 r. w sprawie pisowni imion i nazwisk w dowodzie osobistym obywatela

³⁶ *Podwójne obywatelstwo dla wybranych*, L24.it, 4 listopada 2014 r., <http://l24.lt/pl/swiat/item/42354-podwojne-obywatelstwo-dla-wybranych> (dostęp: 12 sierpnia 2020 r.).

³⁷ *Europos migracijos tinklas*, <https://123.emn.lt/#uzsienieciai> (dostęp: 9 września 2020).

³⁸ W tym kontekście warto wspomnieć o takich aktach prawnych rangi międzynarodowej jak: Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych, sporządzona w Strasburgu dnia 1 lutego 1995 r. (Dz.U. z 2002 r. Nr 22, poz. 209); Europejska karta języków regionalnych lub mniejszościowych, sporządzona w Strasburgu dnia 5 listopada 1992 r. (Dz.U. z 2009 r. Nr 137, poz. 1121), Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284).

Republiki Litewskiej, ustawa o paszportach z 8 listopada 2001 r. oraz ustawa o dowodzie osobistym z 6 listopada 2001 r.³⁹ Warto zaznaczyć, że brak jest jednej, całościowej ustawy, która w sposób wyczerpujący odnosiłaby się do zapisu imion i nazwisk w aktach stanu cywilnego oraz dokumentach oficjalnych. Relewantne są tu również reguły Państwowej Komisji Języka Litewskiego z 1991 r., ponieważ wiążą one instytucje państwowe i samorządowe, a także organizacje i przedsiębiorstwa działające na terytorium Litwy. Przyjęcie odrębnej umowy bilateralnej pomiędzy Polską a Litwą w sprawie pisowni imion i nazwisk w dokumentach przewiduje podpisany w 1994 r. w Wilnie Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Litewską o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy⁴⁰. Zgodnie z jego art. 14: „Układające się Strony oświadczają, że osoby wymienione w artykule 13 ustęp 2 mają w szczególności prawo do: [...] używania swych imion i nazwisk w brzmieniu języka mniejszości narodowej; szczegółowe regulacje dotyczące pisowni imion i nazwisk zostaną określone w odrębnej umowie”. Jak dotąd nie doszło jednak do zawarcia wspomnianej umowy.

To właśnie dla mniejszości polskiej pisownia imion i nazwisk w języku mniejszości narodowej ma szczególne znaczenie. Państwowa Komisja Języka Litewskiego zaaprobowwała odpowiednie reguły dotyczące transkrypcji imion i nazwisk zapisywanych cyrylicą. Problem ten zyskuje więc inny wymiar w przypadku mniejszości rosyjskiej, białoruskiej, ukraińskiej⁴¹. Dla języka rosyjskiego wydano nawet odrębną instrukcję dotyczącą transkrypcji.

Co do zasady niezależnie od pochodzenia narodowego imiona i nazwiska obywateli Litwy podlegają zlituanizowaniu i są zapisywane z użyciem znaków diakrytycznych alfabetu litewskiego⁴². Na pisemny wniosek obywatela Litwy możliwy jest zapis imienia i nazwiska stosownie do jego fonetycznego brzmienia. Przy takim założeniu imię i nazwisko mogą mieć formę lituanizowaną gramatyczną lub niegramatyczną, czyli posiadać bądź nie odpowiednie końcówki litewskie. Niezależnie od przyjętej formuły, zapis ten odbiega od oryginału i ostatecznie prowadzi do zniekształcenia tożsamości jednostki.

Litewskie stanowisko wobec nieuznania oryginalnej pisowni obcych imion i nazwisk wynika z konstytucyjnej doktryny ochrony języka litewskiego⁴³. Artykuł 14 Konstytucji Republiki Litewskiej *explicite* stanowi, że językiem państwowym jest język litewski. Linia orzecznicza litewskiego Sądu Konstytucyjnego sankcjonuje szczególną rolę języka tytularnego i podkreśla jego wartość konstytucyjną. Zgodnie z orzeczeniem z 21 października 1999 r. litewskiego Sądu Konstytucyjnego język państwowy pełni szereg istotnych funkcji⁴⁴.

³⁹ E. Kuzborska, *Prawa...*, s. 61.

⁴⁰ Dz.U. z 1995 r. Nr 15, poz. 71.

⁴¹ E. Kuzborska, *Prawa...*, s. 60.

⁴² W. Kundera, *Sytuacja mniejszości polskiej na Litwie – dziś i w przeszłości*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 2018, nr 27, s. 120 i n.

⁴³ Szerzej: M. Jędrzyak, *Litewska...*, s. 100 i n.

⁴⁴ Orzeczenie Sądu Konstytucyjnego z 21 października 1999 r. w sprawie zgodności rozporządzenia Rady Najwyższej Republiki Litewskiej z 31 stycznia 1991 r. w sprawie pisowni imion i nazwisk w paszporcie obywatela Republiki Litewskiej z Konstytucją Republiki Litewskiej; *Valstybės žinios* z 27 października 1999 r. Nr 90–2626.

W wyroku podkreślono jego znaczenie dla prawidłowego trybu funkcjonowania urzędów państwowych i samorządowych. Poza tym wskazano, że ochrona języka tytularnego służy zabezpieczeniu tożsamości narodu i pozwala na jego integrację. Jest także czynnikiem warunkującym zachowanie integralności państwa i jego niepodzielności. W tym samym wyroku stwierdzono, że język litewski powinien być stosowany nie tylko we wszystkich instytucjach państwowych i samorządowych, ale także we wszystkich urzędach, przedsiębiorstwach oraz organizacjach znajdujących się na terytorium państwa⁴⁵.

W świetle silnej ochrony języka tytularnego nieuniknione było ograniczenie stosowania języków mniejszości narodowych w przestrzeni publicznej. Nie można ich używać w instytucjach administracji lokalnej, nazwach topograficznych ani w procesie wyborczym. Poza prawem do nauki w języku mniejszości i nauczania języka w ustawie o oświacie próżno szukać odniesień do praw językowych mniejszości w aktach prawnych czy w dokumentach politycznych. W tym kontekście warto przywołać orzeczenie Sądu Konstytucyjnego z 13 grudnia 2004 r., w którym stwierdzono, że nie można powoływać się na narodowość jako przesłankę do niestosowania zasad wynikających ze statusu języka państwowego. Stanowiłoby to bowiem pogwałcenie zasady konstytucyjnej równości wszystkich osób względem ustaw, sądów i instytucji państwowych⁴⁶. Tym samym w przypadku konfliktu wartości, jakimi są ochrona języka tytularnego i praw językowych mniejszości, kluczowe znaczenie przyznaje się tej pierwszej.

Utrzymaniu prymatu języka państwowego w przestrzeni publicznej służy także wprowadzenie programów rządowych oraz powołanie odpowiednich instytucji. I tak, utworzona w 1990 r. Państwowa Komisja Języka Litewskiego przy Sejmie Republiki Litewskiej jest właściwa do realizacji przepisów ustawy o języku. Natomiast istniejąca od 1 stycznia 2002 r. Inspekcja Języka Państwowego ma uprawnienia w zakresie kontroli przestrzegania ustawy o języku państwowym i rozporządzeń Państwowej Komisji Języka Litewskiego oraz poprawności stosowania języka litewskiego w instytucjach państwowych i samorządowych, przedsiębiorstwach, urzędach i organizacjach na terytorium państwa. Ma prawo nakładania odpowiednich kar administracyjnych⁴⁷.

⁴⁵ Zob. także: E. Dagilyte, P. Stasinopoulos, A. Łazowski, *The Importance of Being Earnest: Spelling of Names, EU Citizenship and Fundamental Rights*, „Croatian Yearbook of European Law and Policy” 2015, nr 11(1), s. 15–16.

⁴⁶ Orzeczenie Sądu Konstytucyjnego z 13 grudnia 2004 r., Nr 51/01-26/02-19/03-22/03-26/03-27/03; orzeczenie dostępne jest w języku angielskim pod adresem internetowym: <https://www.lrkt.lt/en/court-acts/search/170/ta1279/content>.

⁴⁷ E. Kuzborska-Pacha, *Ochrona...*, s. 168 i n.

V. Sytuacja w sferze edukacji

Regulacje prawne w sferze edukacji zapewniają mniejszościom narodowym możliwość nauki w języku ojczystym. Litwa wdraża międzynarodowe i krajowe zobowiązania w dziedzinie ochrony praw mniejszości narodowych oraz umożliwia mniejszościom narodowym naukę ich języka ojczystego i języka państwowego, aby mogły one skutecznie uczestniczyć w życiu społeczno-politycznym kraju. Mniejszości narodowe mają zapewniony dostęp do instytucji edukacyjnych na różnych szczeblach. Obecnie w sferze edukacji obowiązują następujące regulacje prawne:

1. Ustawa o oświacie, 2011 (*Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas*);
2. Przepisy dotyczące edukacji mniejszości narodowych, 2002 (*Tautinių mažumų švietimo nuostatos*);
3. Przepisy dotyczące sobotnich i niedzielnych szkół mniejszości narodowych, 2004 (*Šeštadieninės ir sekmadieninės tautinių mažumų mokyklos samprata*);
4. Strategia rozwoju edukacji mniejszości polskiej na Litwie, 2005 (*Lietuvos lenkų tautinės mažumos švietimo raidos strategija*);
5. Przepisy dotyczące edukacji ogólnej w języku litewskim, 2011 (*Ugdymo lietuvių kalba bendrojo ugdymo ir neformaliojo švietimo mokykloje tvarkos aprašas*).

Edukacja mniejszości narodowych odbywa się na podstawie zasady promowania rozwoju i rozpowszechniania otwartego społeczeństwa demokratycznego⁴⁸, a w szczególności:

- 1) spójności i solidarności obywatelskiej;
- 2) otwartości i integracji społeczno-kulturowej;
- 3) zaspokajania potrzeb edukacyjnych jednostki i rodziny;
- 4) utrzymania tożsamości narodowej mniejszości na Litwie oraz współpracy kulturalnej promującej wspólny rozwój kultury litewskiej;
- 5) powszechnego dostępu do edukacji;
- 6) ciągłości polityki edukacyjnej mniejszości narodowych;
- 7) zgodności z zasadami i normami Rady Europy oraz innymi przepisami prawa międzynarodowego i umowami transgranicznymi.

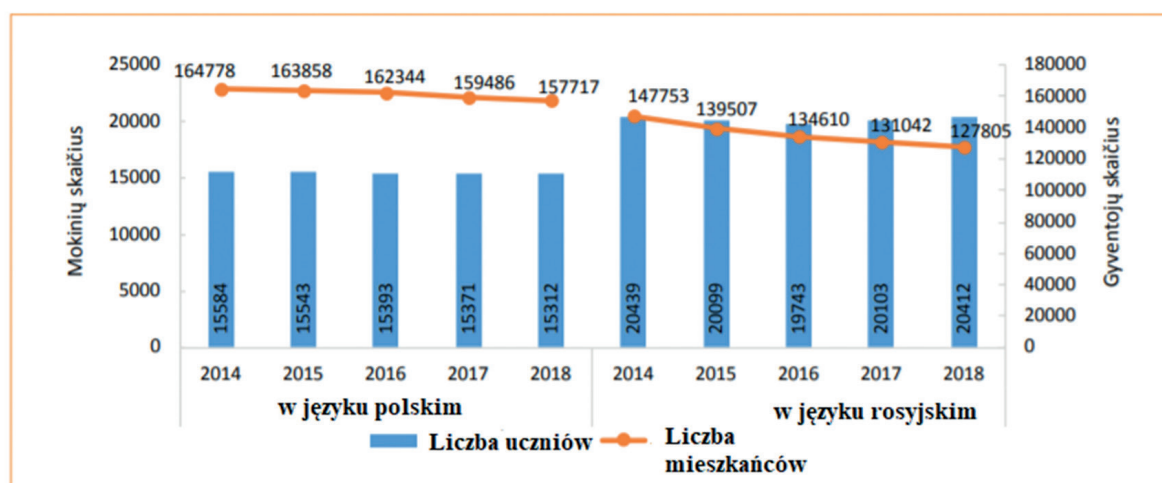
Edukacja na Litwie jest obowiązkowa dla dzieci w wieku od 7 do 16 lat. Sześcioletki również mogą uczęszczać do pierwszej klasy, jeśli rok wcześniej dziecko było kształcone w programie edukacji przedszkolnej. Z prawa do nauki języka mniejszości narodowej w 2018 r. korzystało 36 tys. osób (w tym w przedszkolach, szkołach lub na uniwersytetach – zob. wykres 3). Spośród nich ponad 20 tys. uczyło się w placówkach edukacyjnych w języku rosyjskim, ponad 15 tys. – w języku polskim, 233 – w języku białoruskim i 42 – w języku jidysz (tylko przedszkola). W latach 2014–2018 liczba osób uczących się w językach mniejszości

⁴⁸ *Įsakymas dėl tautinių mažumų švietimo nuostatų. 2002 m. sausio 16 d. Nr. 56*, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.159045?jfwid=rivwzvpvg> (dostęp: 28 maja 2020 r.).

narodowych spadła (o 0,6%), choć nie tak dużo, jak spadła ogólna liczba uczniów na Litwie (o 3%). Proporcja uczniów mniejszości narodowych wśród wszystkich uczniów na Litwie utrzymuje się od 20 lat na mniej więcej takim samym poziomie⁴⁹. W związku z tym utrzymanie liczby placówek lub wzrost liczby ośrodków nauczania w językach mniejszości jest trudne do osiągnięcia ze względu na obserwowane od kilku lat zjawisko spadku liczebności mniejszości (zwłaszcza Polaków) na Litwie. Jest to wynik zarówno postępującej asymilacji, jak i oddziaływania czynników demograficznych, w tym emigracji.

W rankingu 50 najlepszych gimnazjów na Litwie znalazło się 18 gimnazjów z polskim językiem nauczania. Na wydziałach polonistycznych na dwóch uczelniach wileńskich kształcą się przyszli nauczyciele szkół polskich. W maju 2019 r. powstało Centrum Języka Polskiego i Kultury w Wilnie, którego celem jest przygotowywanie nauczycieli języka polskiego dla szkół z polskim językiem nauczania, a także nauczycieli innych przedmiotów.

Wykres 3. Liczba uczniów w placówkach edukacyjnych mniejszości narodowych na Litwie

Duomenų šaltinis: LSD, ŠVIS

Źródło: Bakonis E. i in., *Lietuvos tautinių mažumų švietimo būklės analizė*, NMVA Švietimo politikos analizės skyrius 2018.

W 2011 r. wprowadzono poprawki do ustawy o oświacie i ujednolicono egzamin dojrzałości dla maturzystów ze szkół litewskich i szkół mniejszości (przepisy obowiązują od 2013 r.). Zgodnie z nimi, aby uzyskać świadectwo dojrzałości, uczniowie muszą zdać dwa egzaminy: obowiązkowy egzamin z języka litewskiego i literatury oraz egzamin z innego wybranego przedmiotu⁵⁰. Przedstawiciele mniejszości na Litwie wykazywali niezadowolenie

⁴⁹ *Lietuvos tautinių mažumų švietimo būklės analizė*, NMVA Švietimo politikos analizės skyrius 2018, <http://www.nmva.smm.lt/wp-content/uploads/2019/02/Lietuvos-tautini%C5%B3-ma%C5%BEum%C5%B3-%C5%A1vietimo-b%C5%ABkl%C4%97s-analiz%C4%97-2018-m.1.pdf> (dostęp: 28 maja 2020 r.).

⁵⁰ A. Pieszko, *W szkołach Litwy maraton egzaminacyjny: litewski na minusie, angielski na topie*, „Kurier Wileński” z 19 maja 2017 r., <https://kurierwilenski.lt/2017/05/19/w-szkolach-litwy-maraton-egzaminacyjny-litewski-na-minusie-angielski-na-topie/> (dostęp: 12 sierpnia 2020 r.).

wobec wprowadzonej nowelizacji prawa, gdyż istniejące w dalszym ciągu znaczne różnice w programach nauczania litewskiego w szkołach mniejszości narodowych i szkołach z litewskim językiem nauczania, a także znacznie mniejsza liczba godzin przeznaczonych na naukę języka państwowego w szkołach mniejszości stawiała uczniów szkół mniejszości w relatywnie gorszej pozycji⁵¹. Zgodnie z nowymi wymaganiami wszyscy uczniowie wykonują te same zadania podczas egzaminu z języka litewskiego i literatury, ale są mniejsze wymagania dotyczące umiejętności czytania i pisania dla uczniów szkół mniejszości narodowych. Różnica w wymaganiach jest przewidziana jedynie w okresie przejściowym 2013–2020. Obecnie kryteria oceny uczniów szkół mniejszości narodowych stopniowo zbliżają się do ogólnych wymagań w szkołach litewskich. Integracja szkół narodowościowych z ogólnokrajowym systemem nauczania, której celem miało być wzmocnienie roli języka litewskiego w szkołach mniejszości, została oceniona przez nauczycieli szkół mniejszości jako nieprzemyślana i dyskryminująca, gdyż nierówne warunki startowe uczniów wpłynęły ujemnie na rezultaty⁵². Dodatkowo, przyjęcie ustawy odbiło się negatywnie na stosunkach polsko-litewskich jako działanie w celu asymilacji Polaków na Litwie.

W kolejnych latach sytuacja nie uległa znacznej poprawie. Wyniki badań pokazują, że osiągnięcia uczniów w szkołach z językiem polskim są znacznie niższe niż u tych, którzy uczą się w języku rosyjskim i litewskim. Osoby uczące się w języku rosyjskim mają podobne wyniki jak uczniowie w szkołach litewskich. Na różnice w osiągnięciach może wpływać fakt, że większy odsetek szkół polskojęzycznych znajduje się na obszarach wiejskich, a ze względu na gorsze warunki kulturowe, społeczne i gospodarcze średnia wszystkich wyników uczniów jest niższa. W 2018 r. 41% uczniów uczących się w języku polskim uczęszczało do szkół na wsi (w przypadku uczniów w szkołach rosyjskich i litewskich było to odpowiednio 2,5% i 18%).

Uczniowie szkół dla mniejszości narodowych uczą się z podręczników w ich językach ojczystych, jednak nie są one wystarczające. Większość z nich po raz pierwszy została wydana ponad 10 lat temu, a zawartość podręczników nie została w tym czasie zaktualizowana i dlatego nie są one w pełni zgodne z obecnymi programami nauczania. Jednym ze sposobów skutecznego wspierania edukacji i zwiększania intelektualnego potencjału Polaków na Litwie jest pomoc finansowa – tzw. Bon Pierwszaka wraz z wyprawką szkolną, sfinansowany ze środków Senatu RP, realizowany od 2016 r., dzięki któremu, każdego roku, wsparcie otrzymywało około 1000 uczniów. W analogicznym programie „Bon maturzysty” stypendia oraz pamiątkowe albumy dostali maturzyści ze szkół z polskim językiem nauczania. Sytuacja ta sprzyja poprawie jakości kształcenia w języku polskim na Litwie, m.in. w 2019 r. po raz pierwszy rząd Litwy zakupił w Polsce podręczniki do nauki języka polskiego i literatury. Dotychczas władze Litwy nie wyrażały na to zgody. Decyzja ta została pozytywnie oceniona

⁵¹ E. Kuzborska, *Reforma oświaty mniejszości narodowych na Litwie w 2011 r. w świetle międzynarodowych standardów ochrony*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy” 2014, t. 13–14, s. 68–81.

⁵² K. Moroz-Łapin, M. Szejbak, *Meandry litewskiej polityki oświatowej w szkolnictwie mniejszości narodowych*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy” 2014, t. 13–14, s. 90–105.

przez nauczycieli polskich na Litwie. Ponadto, rozwiązując problem braku miejsc w przedszkolach i w szkołach ogólnokształcących, co roku tworzone są grupy edukacji przedszkolnej i mieszane grupy edukacji wczesnoszkolnej. Budowane są nowe i rekonstruowane stare placówki oświatowe, w których są tworzone nowe grupy edukacji przedszkolnej.

VI. Działalność publiczna i polityczna

Na Litwie działa około 300 organizacji pozarządowych mniejszości narodowych i etnicznych: armeńskiej, azerbejdżańskiej, białoruskiej, bułgarskiej, czeczeńskiej, estońskiej, greckiej, karaimskiej, łotewskiej, polskiej, romskiej, rumuńskiej, rosyjskiej, tatarskiej, ukraińskiej, uzbeckiej, węgierskiej, niemieckiej, żydowskiej i innych. Są to głównie organizacje kulturalne, edukacyjne i zawodowe, których działalność jest wspierana z budżetu państwa. W celu zaspokojenia potrzeb kulturalnych i edukacyjnych mniejszości narodowych na Litwie utworzono centra mniejszości narodowych: Dom Wspólnot Narodowych w Wilnie (1991), Centrum Kulturalne w Kownie (2004), Dom Kultury Romskiej (2001) oraz Centrum Folkloru i Etnografii (2007)⁵³.

Ramy prawne zapewniają równy udział mniejszości narodowych w wyborach. Prawo stanowi, że partie polityczne są tworzone na podstawie obywatelstwa Republiki Litewskiej i wieku obywateli⁵⁴. Wszystkie partie polityczne, bez względu na pochodzenie etniczne obywateli, są równe. Ustawa o partiach politycznych nie przewiduje tworzenia partii politycznych w oparciu o kryterium narodowe, regionalne lub inne. Celem wszystkich partii politycznych jest zaspokojenie interesów politycznych ich członków, pomoc w wyrażeniu woli politycznej obywateli Republiki Litewskiej oraz dążenie do udziału w sprawowaniu władzy państwowej i samorządu. Obecnie stosuje się 5% próg wyborczy dla wszystkich partii politycznych i 7% dla koalicji wyborczych. Dominuje przekonanie, że niższy próg wyborczy dla partii reprezentujących interesy mniejszości narodowych byłby niezgodny z konstytucyjną zasadą równości, niedyskryminacji i nieprzyznawania przywilejów.

Społeczność Polaków jest najbardziej aktywną mniejszością na Litwie i jedną z najlepiej zorganizowanych w ramach polskiej diaspory na świecie. Najliczniejszą organizacją społeczną jest Związek Polaków na Litwie, który jest głównym wyrazicielem potrzeb i postulatów mieszkających tam Polaków. Liczy on około 10 000 członków. Oprócz wspomnianego Związku działa szereg innych organizacji, stowarzyszeń, towarzystw, fundacji, klubów itp., do których należą m.in.: Stowarzyszenie Nauczycieli „Macierz Szkolna”, Forum Rodziców Szkół Polskich,

⁵³ *Tautinių mažumų departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės*, <https://tmde.lrv.lt/lt/tautines-bendrijos/tautiniu-mazumu-organizacijos/lenkai> (dostęp: 12 sierpnia 2020 r.).

⁵⁴ *Lietuvos Respublikos politinių partijų įstatymas*, 1990, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActEditions/lt/TAD/TAIS.604?faces-redirect=true> (dostęp: 28 maja 2020 r.).

Stowarzyszenie Naukowców Polaków na Litwie, Polski Klub Dyskusyjny, Europejska Fundacja Praw Człowieka, Stowarzyszenie Polonistów na Litwie, Związek Polaków Prawników na Litwie, Forum Przedsiębiorczości Polskiej „Korona”, Stowarzyszenie Techników i Inżynierów Polskich na Litwie, Społeczny Komitet Opieki nad Starą Rossą, Związek Harcerstwa Polskiego na Litwie, Klub Weteranów Armii Krajowej, organizacje twórcze, liczne zespoły artystyczne, sportowe i inne. Odrębną instytucją jest również Dom Kultury Polskiej w Wilnie, który stanowi miejsce różnego rodzaju wydarzeń, imprez i inicjatyw angażujących polską społeczność oraz jest siedzibą wielu organizacji polskich.

Obok Związku Polaków na Litwie, mającego charakter organizacji społeczno-kulturalnej, działa partia polityczna Akcja Wyborcza Polaków na Litwie⁵⁵, utworzona w 1994 r., a od 2016 r. funkcjonująca pod nazwą Akcja Wyborcza Polaków na Litwie – Związek Chrześcijańskich Rodzin (AWPL-ZChR). Choć formalnie Związek Polaków na Litwie oraz AWPL-ZChR są osobnymi organizacjami, to obie są ze sobą ściśle powiązane, głównie personalnie. Wielu działaczy pełni funkcje jednocześnie w obu organizacjach, a prezes Związku Polaków na Litwie Michał Mackiewicz jest zarazem posłem na Sejm Litwy z ramienia AWPL-ZChR. Akcja Wyborcza Polaków na Litwie – Związek Chrześcijańskich Rodzin jest największą organizacją, skupiającą i reprezentującą społeczność polską na Litwie, o charakterze ściśle politycznym. Partia reprezentuje interesy i postulaty Polaków na Litwie na poziomie ogólnokrajowym oraz w samorządzie terytorialnym. Cieszy się ona stabilnie wysokim poparciem na obszarach zamieszkiwanych w większości przez społeczność polską, dzięki czemu, począwszy od 2012 r., przekracza próg wyborczy (5%) w wyborach do Sejmu Litwy, gdzie tworzy samodzielną frakcję. Od połowy lat 90. sprawuje także samodzielną władzę w rejonach sołecznickim i wileńskim, zaś w innych samorządach Wileńszczyzny (w tym samorządzie miasta Wilna) uczestniczyła bądź uczestniczy w koalicjach z innymi ugrupowaniami. Od kilkunastu lat partia tworzy sojusz wyborczy z ugrupowaniem Alians Rosjan, reprezentującym część mniejszości rosyjskiej na Litwie. Wielu działaczy tego ugrupowania utrzymuje kontakty z przedstawicielami Ambasady Rosji na Litwie oraz rosyjskich elit politycznych, co może rodzić podejrzenia, że sprzyjają oni interesom Rosji, odbieranym jako sprzeczne lub wręcz wrogie interesom litewskim. Ponadto działacze AWPL-ZChR nie stronią od wypowiedzi, które można uznać za prorosyjskie. Może to rzutować z kolei na ocenę całej społeczności polskiej, którą AWPL-ZChR reprezentuje, jako prorosyjskiej, a co za tym idzie – przyczyniać się do kwestionowania jej lojalności wobec państwa litewskiego.

Od lat 90. XX wieku liczba organizacji pozarządowych mniejszości rosyjskojęzycznych sukcesywnie rośnie. Liczne organizacje koncentrują się w dużych miastach i regionach zamieszkałych przez rosyjskojęzyczną ludność, takich jak Wilno, Kowno, Kłajpeda, Wisaginia. Wśród nich są: Klub „Dessideria”, Rosyjski Teatr Dramatyczny Litwy, Rosyjski Związek

⁵⁵ Partia ta działa na całej Litwie, w praktyce ma cechy partii mniejszości narodowej, ponieważ zabiega o interesy mniejszości.

Pisarzy i Artystów „Rarog”, Centrum Dzieci i Młodzieży „Zielona Latarnia”, Centrum nauki „Rutenia”. Są też organizacje ściśle współpracujące z ambasadą Federacji Rosyjskiej na Litwie, takie jak Rada Koordynacyjna Rosyjskich Organizacji Społecznych na Litwie. Z tego powodu mniejszość rosyjskojęzyczna jest potencjalnie narażona na działania propagandowe ze strony Rosji, a działania organizacji mniejszości są niekiedy postrzegane jako instrument realizacji jej interesów. Mniejszości rosyjskojęzyczne na Litwie wspierały projekt budowy Domu Moskwy w Wilnie, który pozostaje szczególnie ważny dla Rosji ze względów symbolicznych i praktycznych jako potencjalne narzędzie wsparcia diaspory i dyplomacji publicznej. Na Litwie nie funkcjonuje żadna instytucja o podobnym statusie, jednak w grudniu 2016 r. Sąd Rejonowy w Wilnie unieważnił pozwolenie na budowę Domu Moskwy i wyznaczył trzyletni okres na wznowienie etapu budowy. Niewielki odsetek przedstawicieli mniejszości rosyjskojęzycznych uczestniczy także w działaniach organizacji międzynarodowych pod auspicjami Rosji (m.in. w Światowej Radzie Koordynacyjnej Rosyjskiej Diaspory, Rosyjskim Sojuszu Europejskim, Międzynarodowym Ruchu Ochrony Praw Człowieka „Świat bez nazizmu”).

W kwestiach politycznych głos rosyjski jest podzielony, nie ma jednej dominującej partii politycznej zbierającej głosy mniejszości rosyjskojęzycznych. Rosjanie popierają AWPL-ZChR, Związek Rosjan Litwy, Alians Rosyjski czy Partię Socjaldemokratyczną Litwy. Oznacza to, że poczucie wspólnotowości u mniejszości rosyjskojęzycznej jest niskie, a determinanta narodowościowa nie jest głównym wyznacznikiem ich preferencji wyborczych i politycznych.

VII. Media

Przedstawiciele mniejszości narodowych powinni mieć zapewniony dostęp do publicznych środków masowego przekazu oraz prawo do posiadania własnych mediów. Daje to bowiem rękojmię zachowania odrębnej kultury i tradycji przez wspólnoty narodowe. Litewska polityka medialna działa w oparciu o zasadę pluralizmu. Istnieje konstytucyjny zakaz stosowania cenzury. Obok nadawców publicznych funkcjonują również media niezależne, w tym prywatne, których właściciele wywodzą się spoza grona rodowitych Litwinów i są przedstawicielami mniejszości narodowych⁵⁶.

W ustawodawstwie litewskim nie ma ograniczeń dotyczących nadawania i publikowania w językach innych niż państwowy. Co prawda ustawa o języku państwowym z 31 stycznia 1995 r.⁵⁷ stanowi, że programy audiowizualne oraz filmy wyświetlane publicznie muszą być przetłumaczone na język państwowy lub posiadać napisy w języku litewskim (art. 13 ust. 1), przepisu tego jednak nie stosuje się do programów i wydarzeń przeznaczonych dla mniejszości narodowych (art. 13 ust. 2). Stosownie do ustawy o litewskiej krajowej radiofonii

⁵⁶ B. Jagusiak, *Systemy...*, s. 56.

⁵⁷ Ustawa o języku państwowym z 31 stycznia 1995 r., Lietuvos Respublikos Seimas I-779.

i telewizji z 8 października 1996 r.⁵⁸ programy emitowane przez litewskie publiczne radio i telewizję powinny gwarantować „różnorodność tematyczną i gatunkową, a audycje muszą być ukierunkowane na różne warstwy społeczne i osoby w różnym wieku, o różnych narodowościach i przekonaniach” (art. 4).

Litewskie narodowe radio i telewizja nadają informacje adresowane do wspólnot narodowych – po rosyjsku, białorusku, polsku, ukraińsku i w jidysz. Mimo jednak że Polacy są najliczniejszą mniejszością na Litwie, to widoczna jest rażąca asymetria w czasie antenowym poświęconym na emisję programów w języku polskim i rosyjskim, z korzyścią na rzecz tych ostatnich. Dysproporcje te są szczególnie widoczne w telewizji, mniej natomiast w radiu⁵⁹. Zdaniem Dariusza Góreckiego stanowi to przejaw naruszenia konstytucyjnej zasady równości⁶⁰.

Pierwsza prywatna (całodobowa) rozgłośnia radiowa *Radio Znad Wilii*, której audycje skierowane są do polskojęzycznej odbiorcy, powstała w 1992 r. Natomiast 3 kwietnia 2016 r. rozpoczęło nadawanie polskie *Radio Wilno*. *Russkoje Radio* transmituje audycje w języku rosyjskim, a *Baltijos Bangos* – po białorusku. Obie rozgłośnie to stacje prywatne.

Po odzyskaniu przez Litwę suwerenności polska mniejszość przypominała o swoim istnieniu głównie za pośrednictwem prasy i radia, mniej natomiast była eksponowana w telewizji publicznej⁶¹. Obecnie na Litwie dostępnych jest sześć kanałów telewizyjnych transmitowanych w języku polskim⁶², program pierwszy telewizji rosyjskiej, a także wybrane audycje stacji zagranicznych⁶³. Rosyjskojęzyczne media są szczególnie popularne na obszarze południowo-wschodniej Litwy.

Najstarszym polskim dziennikiem na Litwie jest *Kurier Wileński*. Tytuł ten jest wydawany od 1990 r. i zastąpił inną polską gazetę *Czerwony Sztandar*. Od 2020 r. *Kurier Wileński* ukazuje się jedynie trzy razy w tygodniu, co jest pokłosiem ogólnej, trudnej sytuacji na litewskim rynku wydawniczym⁶⁴. Inne tytuły prasowe to *Tygodnik Wileńszczyzny*, *Magazyn Wileński*, kwartalnik *Znad Wilii*. Od 2003 r. *Nasza Gazeta* stanowi dodatek do *Tygodnika Wileńszczyzny*. Prasa rosyjska nadal jest rozprowadzana w nakładzie kilkunastu lub kilkudziesięciu tysięcy

⁵⁸ Ustawa o litewskiej krajowej radiofonii i telewizji z 8 października 1996 r., Lietuvos Respublikos Lietuvos nacionalinio radio ir televizijos įstatymas Nr I- 1571, Valstybės žinios 2005, Nr 153–5639.

⁵⁹ Zob. D. Górecki, *Realizacja...*, s. 102–103.

⁶⁰ D. Górecki, *Realizacja...*, s. 103.

⁶¹ Bilateralne umowy polsko-litewskie dotyczące dostępu mniejszości polskiej do litewskiego radia i telewizji okazały się niewystarczające dla zabezpieczenia interesów Polonii. Na przestrzeni czasu polityka władz litewskich była niespójna i labilna. Polskie media na Litwie często musiały zwracać się o wsparcie finansowe i merytoryczne do macierzy – m.in. stosowna pomoc udzielana była dzięki zaangażowaniu Senatu RP. Zob. D. Górecki, *Realizacja...*, s. 102.

⁶² Dodatkowo 17 września 2019 r. uruchomiono nadawanie nowego kanału Telewizji Polskiej – TVP Wilno, którego programy są w całości dedykowane Polakom mieszkającym na Litwie – I. Lewandowska, *Polskie programy telewizyjne już na Litwie*, „Kurier Wileński” z 9 maja 2018 r., <https://kurierwilenski.lt/2018/05/09/polskie-programy-telewizyjne-juz-na-litwie> (dostęp: 10 maja 2020 r.).

⁶³ B. Jagusiak, *Systemy...*, s. 56.

⁶⁴ Zob. <https://www.polskieradio24.pl/5/1223/Artykul/2431940,Oslabienie-polskiej-prasy-na-Litwie-Kurier-Wilenski-bedzie-sie-ukazywal-rzadzniej> (dostęp: 10 maja 2020 r.).

egzemplarzy, czym znacznie przewyższa zasięg prasy polskojęzycznej⁶⁵. Wpływ na to ma powszechna znajomość języka rosyjskiego wśród mniejszości narodowych. Dzięki temu jej czytelnikami są nie tylko miejscowi Rosjanie, ale również przedstawiciele innych narodowości zamieszkujących na stałe Litwę.

I tak, obecnie na Litwie wydawanych jest 16 gazet i sześć rosyjskojęzycznych tygodników, w tym *Kurier Litewski* (*Литовский курьер*), *Tygodnik Ekspresowy* (*Экспресс неделя*), *Przegląd* (*Обзор*) oraz *Republika* (*Республика*). Stają się one nieraz środkiem przedwyborczej propagandy wykorzystywanej na rzecz ugrupowań starających się pozyskać głosy mniejszości narodowych⁶⁶.

Publikowane są również czasopisma w języku jidysz oraz wydawana jest gazeta *Litewscy Tatarzy* (*Lietuvos totoriai*). Natomiast do wszystkich mniejszości adresowany jest biuletyn Domu Wspólnot Narodowych w Wilnie – *Wiadomości Mniejszości Narodowych* (*Tautinių bendrijų naujienos*).

Dysponowanie funduszami publicznymi przeznaczonymi na działalność związaną z kultywowaniem tożsamości i kultury mniejszości narodowych do 2010 r. mieściło się w gestii Departamentu Mniejszości Narodowych i Wychodźstwa przy rządzie litewskim⁶⁷. Obecnie finansowanie mediów jest realizowane z państwowego Funduszu Wspierania Prasy, Radia i Telewizji.

VIII. Instytucjonalne gwarancje ochrony praw mniejszości

O realnej konstrukcji praw mniejszości narodowych decyduje nie tylko ich prawne usystematyzowanie, ale również instytucjonalne mechanizmy ich egzekwowania. Od momentu odzyskania niepodległości wielokrotnie zmieniano podmioty odpowiedzialne za prowadzenie polityki mniejszościowej w strukturze organów państwowych.

Departament Narodowości powołany do życia w 1989 r. był pierwszą instytucją tego typu. Po kilku latach działalności został on przemianowany na Departament Spraw Regionalnych. Zakres przedmiotowy działań organu obejmował sprawy związane z mniejszościami narodowymi zamieszkującymi terytorium Litwy, Litwinami przebywającymi w krajach byłego

⁶⁵ W 2020 r. prasa wydawana w języku polskim nie otrzymała wsparcia finansowego z budżetu państwa decyzją Funduszu Wspierania Prasy Radia i Telewizji. Zob. *Władze Litwy nie chcą wspierać prasy mniejszości polskiej*, „Kurier Wileński” z 22 stycznia 2020 r.; <https://kurierwilenski.lt/2020/01/22/wladze-litwy-nie-chca-wspierac-prasy-mniejszosci-polskiej/> (dostęp: 21 maja 2020 r.).

⁶⁶ Warto przypomnieć, że litewskie służby specjalne ostrzegały i wskazywały wprost na *Litewski Kurier* i *Przegląd* jako na narzędzia rosyjskiej propagandy. Formą sankcji wobec rosyjskich telewizji było również kilkakrotnie wstrzymywanie ich nadawania. Zob. M. Jankowiak, *Między polityką, ideologią i interpretacją historii. Rosyjskie media wobec Europy Środkowo-Wschodniej*, artykuł z 22.04.2020 r. opublikowany na łamach portalu internetowego *Przegląd Bałtycki*, <https://przegladbaltycki.pl/14926,miedzy-polityka-ideologia-i-interpretacja-historii-rosyjskie-media-wobec-europy-srodkowo-wschodniej.html> (dostęp: 10 maja 2020 r.).

⁶⁷ D. Górecki, *Realizacja...*, s. 103.

Związku Radzieckiego oraz mieszkańcami południowo-wschodniej części Litwy. W 1997 r. instytucja ta została przekształcona w Departament Mniejszości Narodowych i Wychodźstwa. Tym samym problemy ochrony mniejszości narodowych oraz Litwinów przebywających poza granicami państwa znalazły się w gestii jednego organu. Zasadność konsolidacji tych kompetencji może budzić wątpliwości. Dnia 1 stycznia 2010 r. Departament Mniejszości Narodowych i Wychodźstwa został zlikwidowany. Zadania tego organu zostały przejęte przez Ministerstwo Kultury, Oświaty i Nauki oraz Ministerstwo Spraw Zagranicznych⁶⁸. W rezultacie doprowadziło to do obniżeniem rangi problematyki mniejszości narodowych w dyskursie polityczno-prawnym oraz przyczyniło się do degradacji rzeczywistej pozycji wspólnot narodowych. Przedstawiciele mniejszości narodowej domagali się przywrócenia instytucji, która byłaby w pełni odpowiedzialna za politykę mniejszości narodowych na Litwie. Postulaty te zostały ostatecznie uwzględnione i na mocy rozporządzenia nr 1300 z 24 listopada 2014 r. przywrócono Departament Mniejszości Narodowych przy rządzie Republiki Litewskiej. Swoją działalność zainicjował on 1 lipca 2015 r., a do zakresu kompetencji organu zaliczono kształtowanie i realizację litewskiej polityki mniejszości narodowej, w tym zagwarantowanie warunków właściwych do rozwoju postaw obywatelskich i kultywowania tolerancji. Ponadto powinien stworzyć odpowiednie warunki do aktywizacji mniejszości narodowych w przestrzeni społecznej, politycznej i kulturalnej państwa, a także działać prewencyjnie na rzecz przeciwdziałania ewentualnym sporom na tle narodowościowym⁶⁹. W 2020 r. Rada Ministrów Republiki Litewskiej na czele z premierem Sauliusem Skvernelisem powołała do życia rządową Komisję ds. Mniejszości Narodowych. Z kolei Minister Kultury zapowiedział utworzenie nowego stanowiska wiceministra odpowiedzialnego w resorcie za sprawy mniejszości narodowych⁷⁰.

Organem odpowiedzialnym za ochronę praw i wolności człowieka jest także powoływany przez litewski parlament ombudsman. Bada on skargi dotyczące nadużywania władzy przez funkcjonariuszy publicznych oraz dąży do usprawnienia administracji publicznej. Jego działania na rzecz mniejszości narodowych nie są jednak znaczące.

⁶⁸ A. Kuczyńska-Zonik, *Dyskurs...*, s. 292.

⁶⁹ A. Kuczyńska-Zonik, *Dyskurs...*, s. 292.

⁷⁰ H. Adamowicz, *Rząd Litwy wobec mniejszości narodowych*, „Kurier Wileński” z 4 marca 2020 r., <https://kurierwilenski.lt/2020/03/04/rzad-litwy-wobec-mniejszosci-narodowych/> (dostęp: 21 maja 2020 r.).

IX. Problemy w egzekwowaniu praw mniejszości narodowych na Litwie

Litwa przyznaje, że zagadnienie mniejszości narodowych zajmuje znaczące miejsce w polityce rządu, której celem jest harmonizacja środowiska wewnętrznego, integracja mniejszości w społeczeństwie, wspieranie rozwoju i ochrony tożsamości, języka i kultury mniejszości. Umożliwia naukę języka państwowego oraz partycypację w życiu publicznym państwa. W szczególności działania mają dotyczyć zintegrowania mniejszości w społeczeństwo litewskie oraz zapobieżenie negatywnym skutkom oddziaływania na mniejszość rosyjskojęzyczną, ale również polską, przez Rosję. Za kluczowe uważa się kwestie integracji mniejszości etnicznych i narodowych w społeczeństwie, podniesienia ich kompetencji językowych i poprawę sytuacji społeczno-ekonomicznej.

Oprócz pozytywnych zjawisk ochrony mniejszości narodowych obserwuje się tendencje, które wyraźnie wskazują, że Litwa zawęży dotychczasowe standardy w traktowaniu mniejszości narodowych i wybiera „własną drogę”. Problem w tym, że brak ustawy o mniejszościach narodowych na Litwie w znaczący sposób utrudnia ich ochronę w tym kraju, a instytucje międzynarodowe wielokrotnie upominały Litwę za brak respektowania praw mniejszości i stosowania zobowiązań wynikających z ochrony mniejszości. W 2013 r. Parlament Europejski w przyjętej Rezolucji w sprawie języków europejskich zagrożonych wymarciem oraz różnorodności językowej w Unii Europejskiej zauważył, że „polityka niektórych państw członkowskich i regionów stwarza zagrożenie dla zachowania języków istniejących na ich poszczególnych obszarach, nawet jeżeli języki te nie należą do zagrożonych w kontekście europejskim”⁷¹. W związku z tym Parlament Europejski wezwał Unię Europejską i państwa członkowskie do pełnego zaangażowania się w ochronę i propagowanie niepowtarzalnej różnorodności dziedzictwa kulturowego i językowego Unii. Ponadto Komitet Doradczy o stosowaniu Konwencji Ramowej Rady Europy wielokrotnie napominał Litwę co do konieczności przeprowadzenia nowelizacji istniejących aktów prawnych o ochronie mniejszości narodowych i ich harmonizację⁷².

Przedstawiciele mniejszości przyznawali, że są dyskryminowani⁷³ i wyrażali zaniepokojenie w związku z polityką Litwy nakierowaną na umocnienie roli języka litewskiego poprzez poszerzenie zakresu jego użycia oraz ograniczenie obecności języka mniejszości narodowych w życiu publicznym, a przygotowanie dokumentów dotyczących mniejszości odbywało się

⁷¹ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z 11 września 2013 r. w sprawie języków europejskich zagrożonych wymarciem oraz różnorodności językowej w Unii Europejskiej, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2013-0350+0+DOC+XML+Vo//PL> (dostęp: 6 września 2020 r.).

⁷² Council of Europe, *The Fourth Opinion on Lithuania of the Council of Europe Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities*, https://www.coe.int/en/web/minorities/news/-/asset_publisher/d4ZbHbFMMxCR/content/lithuania-publication-of-the-4th-advisory-committee-opinion (dostęp: 9 września 2020 r.).

⁷³ N. Zverko, *Tylko 7 proc. Litwinów uważa, że mniejszości narodowe są dyskryminowane na Litwie*, <http://pl.delfi.lt/aktualia/litwa/tylko-7-proc-litwinow-uwaza-ze-mniejszosci-narodowe-sa-dyskryminowane-na-litwie.d?id=63462932> (dostęp: 6 września 2020 r.).

bez konsultacji z przedstawicielami owych mniejszości. Przedstawiciele różnych społeczności narodowych i etnicznych wspominali, że brakuje instytucji, która inicjowałaby i nadzorowałaby utrwalenie wielokulturowego dziedzictwa historycznego Litwy. Szczególną aktywność wykazują Polacy na Litwie, upominający się o dwujęzyczność nazw ulic i miejscowości, jak również o prawo do pisowni imion i nazwisk w języku ojczystym.

Wśród najpoważniejszych zastrzeżeń w polityce narodowościowej Litwy wskazuje się: 1) brak wyczerpujących struktur legislacyjnych dotyczących ochrony mniejszości narodowych; 2) ograniczanie nauki w językach mniejszości; 3) zmiany administracyjne (tworzenie i likwidowanie urzędów, przekierowywanie kompetencji różnym instytucjom); 4) ograniczanie dostępu do mediów; 5) brak równowagi pomiędzy międzynarodowymi zobowiązaniami Litwy do promocji języków mniejszości narodowych a jej dążeniem do promocji języka państwowego; 6) spory dotyczące pisowni nazwisk, nazw ulic i miejscowości w języku litewskim i w językach mniejszości narodowych; 7) ograniczony udział mniejszości narodowych w życiu publicznym i procesach decyzyjnych, które je dotyczą oraz 8) mała aktywność polityczna mniejszości wynikająca z niekorzystnych uwarunkowań prawnych⁷⁴.

Bibliografia

- Adamowicz H., *Rząd Litwy wobec mniejszości narodowych*, „Kurier Wileński” z 4 marca 2020 r., <https://kurierwilenski.lt/2020/03/04/rzad-litwy-wobec-mniejszosci-narodowych/> (dostęp: 21 maja 2020 r.).
- Andrlík J., *Ethnic and Language Policy of the Republic of Lithuania: Basis and Practice*, 2009, <http://alppi.eu/wp-content/uploads/2009/11/Andrlík.pdf> (dostęp: 7 maja 2020 r.).
- Bakonis E. i in., *Lietuvos tautinių mažumų švietimo būklės analizė, NMVA Švietimo politikos analizės skyrius* 2018.
- Council of Europe, *The Fourth Opinion on Lithuania of the Council of Europe Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities*, https://www.coe.int/en/web/minorities/news/-/asset_publisher/d4ZbHbFMMxCR/content/lithuania-publication-of-the-4th-advisory-committee-opinion (dostęp: 9 września 2020 r.).
- Dagilyte E., Stasinopoulos P., Łazowski A., *The Importance of Being Earnest: Spelling of Names, EU Citizenship and Fundamental Rights*, „Croatian Yearbook of European Law and Policy” 2015, nr 11(1).
- Europos migracijos tinklas, <https://123.emn.lt/#uzsienieciai> (dostęp: 9 września 2020).
- Fréjuté-Rakauskienė M., *The Role of Voluntary Organisations in Constructing the Common Identity and Mobilising of Polish Community in Southeastern Lithuania*, „Polish Political Science Review” 2015, nr 3(1).
- Górecki D., *Realizacja praw mniejszości polskiej na Litwie i mniejszości litewskiej w Polsce*, [w:] *Dziedzictwo pogranicza. Realizacja praw mniejszości polskiej na Litwie Białorusi, Ukrainie i w Czechach oraz mniejszości białoruskiej, litewskiej, ukraińskiej i czeskiej w Polsce*, red. D. Górecki, Łódź 2013.

⁷⁴ Trzecia opinia Rady Europy na temat wprowadzenia Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych, <http://www.efhr.eu/2015/01/12/trzecia-opinia-rady-europy-na-temat-wprowadzenia-konwencji-ramowej-o-ochronie-mniejszosci-narodowych/> (dostęp: 6 września 2020 r.).

- Grużewski B., *Tożsamość etniczna Polaków na współczesnej Litwie oraz Polska i Polacy w ocenie litewskiej społeczności*, „Rocznik SNPL” 2013.
- Jabłoński M., *Normatywne podstawy ochrony praw mniejszości – wybrane zagadnienia*, [w:] *Aktualne problemy ochrony wolności i praw mniejszości w Polsce i na świecie*, red. J.B. Banach-Gutierrez, M. Jabłoński, Wrocław 2017.
- Jagusiak B., *Systemy polityczne krajów nadbałtyckich*, Warszawa 2013.
- Jankowiak M., *Między polityką, ideologią i interpretacją historii. Rosyjskie media wobec Europy Środkowo-Wschodniej*, <https://przegladbaaltycki.pl/14926,miedzy-polityka-ideologia-i-interpretacja-historii-rosyjskie-media-wobec-europy-srodkowo-wschodniej.html> (dostęp: 10 maja 2020 r.).
- Jędrusiak M., *Litewska tożsamość konstytucyjna a kwestia pisowni nazwisk przedstawicieli mniejszości narodowych na Litwie*, „Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2016, nr 3.
- Kasatkina N., *The Adaptation of Ethnic Minority Groups: Defining the Problem (Case of Lithuania)*, „Ethnicity Studies” 2003.
- Konstytucja Republiki Litewskiej*, wstęp A.B. Zakrzewski, tł. H. Wisner, Warszawa 2006.
- Kuczyńska-Zonik A., *Dyskurs narodowościowy na Litwie w kontekście współczesnych wyzwań*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 2016, vol. 14, z. 5.
- Kundera W., *Sytuacja mniejszości polskiej na Litwie – dziś i w przeszłości*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 2018, nr 27.
- Kuzborska E., *Prawa językowe mniejszości narodowych na Litwie – sytuacja faktyczna mniejszości polskiej (w kontekście międzynarodowych standardów ochrony praw mniejszości narodowych)*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2014, nr 3 (19).
- Kuzborska E., *Reforma oświaty mniejszości narodowych na Litwie w 2011 r. w świetle międzynarodowych standardów ochrony*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy” 2014, t. 13–14.
- Kuzborska-Pacha E., *Ochrona prawna mniejszości narodowych w państwach bałtyckich*, Warszawa 2019.
- Lewandowska I., *Polskie programy telewizyjne już na Litwie*, „Kurier Wileński” z 9 maja 2018 r., <https://kurierwilenski.lt/2018/05/09/polskie-programy-telewizyjne-juz-na-litwie> (dostęp: 10 maja 2020 r.).
- Lietuvos Respublikos 2011 metų gyventojų ir būstų surašymo rezultatai, Geografinės ir demografinės gyventojų charakteristikos* http://statistics.bookdesign.lt/esu_01.htm?lang=lt (dostęp: 9 września 2020 r.).
- Matonyte I., *Political reconsideration of the Soviet past: attitudes and actions of the Lithuanian elites*, „Baltic Region” 2013, nr 3.
- Матулионис А.В. [Matulionis A.W.], Фрејуте-Ракаускене М. [Frėjutė-Rakauskienė M.], Идентичность русской этнической группы и ее выражение в Литве и Латвии. Сравнительный аспект [Tożsamość rosyjskiej grupy etnicznej i jej wyrażenie na Litwie i Łotwie. Aspekt porównawczy], „Мир России” [Świat Rosji] 2014, nr 1.
- Moroz-Łapin K., Szejbak M., *Meandry litewskiej polityki oświatowej w szkolnictwie mniejszości narodowych*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy” 2014, t. 13–14.
- Pieszko A., *W szkołach Litwy maraton egzaminacyjny: litewski na minusie, angielski na topie*, „Kurier Wileński” z 19 maja 2017 r., <https://kurierwilenski.lt/2017/05/19/w-szkolach-litwy-maraton-egzaminacyjny-litewski-na-minusie-angielski-na-topie/> (dostęp: 12 sierpnia 2020 r.).
- Podwójne obywatelstwo dla wybranych*, L24.it, 4 listopada 2014 r., <http://l24.lt/pl/swiat/item/42354-podwojne-obywatelstwo-dla-wybranych> (dostęp: 12 sierpnia 2020 r.).
- Sinkevičius V., *Dviguba pilietybė: pasiūlymo papildyti Konstitucijos 32 straipsnį analizė*, „Jurisprudencija” 2008, nr 3 (105).
- Sobczak J., *Europejska Karta Języków Regionalnych lub Mniejszościowych jako instrument integracji międzynarodowej*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2009, nr 3.
- Sozański J., *Prawa mniejszości narodowych w niepodległej Litwie, Łotwie i Estonii*, Warszawa 1998.
- Szura O., *Litwa*, [w:] *Systemy polityczne państw Europy Środkowej i Wschodniej. Ustrój, organy władzy, partie polityczne*, red. M. Barański, Katowice 2005.

- Tarasiewicz S., *Co z podwójnym obywatelstwem?*, <http://kurierwilenski.lt/2013/01/14/co-z-podwojnym-obywatelstwem/> (dostęp: 5 września 2020 r.).
- Vaicaitis V.A., *The Lithuanian Governmental System*, [w:] *Governmental Systems of Central and Eastern European States*, red. N. Chronowski, T. Drinóczi, T. Takács, Warszawa 2011.
- Vasilevich H., *Lithuania's Minority-Related Legislation: Is There A Legal Vacuum?*, „ECMI Working Paper European Centre for Minority Issue” 2013, nr 70, https://www.files.ethz.ch/isn/170346/WP_70_Final.pdf, (dostęp: 16 marca 2020 r.).
- Vasilevich H., *Majority as Minority – a Comparative Case of Autochthonous Slavs in Lithuania and Hungarian in Slovakia after the Second World War*, [w:] *New Nation-States and National Minorities*, red. J.D. Iglesias, M. Stojanovič, S. Weinblum, Colchester 2013.
- Władze Litwy nie chcą wspierać prasy mniejszości polskiej*, „Kurier Wileński” z 22 stycznia 2020 r.; <https://kurierwilenski.lt/2020/01/22/wladze-litwy-nie-chca-wspierac-prasy-mniejszosci-polskiej/> (dostęp: 21 maja 2020 r.).
- Wołkonowski J., *Polska i Litwa na tle standardów międzynarodowej ochrony mniejszości narodowych i etnicznych w Europie*, [w:] *Sąsiedztwo i pogranicze – między konfliktem a współpracą*, t. 2, red. R. Łoś, J. Reginia-Zacharski, Łódź 2013.
- Zieliński J., *Seimas. Parlament Litwy*, Warszawa 2003.
- Zieliński J., *Systemy konstytucyjne Łotwy, Estonii i Litwy*, Warszawa 2000.
- Zverko N., *Tylko 7 proc. Litwinów uważa, że mniejszości narodowe są dyskryminowane na Litwie*, <http://pl.delfi.lt/aktualia/litwa/tylko-7-proc-litwinow-uwaza-ze-mniejszosci-narodowe-sa-dyskryminowane-na-litwie.d?id=63462932> (dostęp: 6 września 2020 r.).

